

Az első jugoszláv állam felbomlása, államszerkezeti és etnikai következmények 1941-1944

Gulyás László¹

1. Bevezetés

Az első jugoszláv állam 1941 áprilisában Németország és szövetségesei támadásának következtében két hét alatt összeomlott. Jelen tanulmány az összeomlás következményeit vizsgálja. Egyrészt bemutatjuk, hogy milyen államszerkezeti változások történtek a jugoszláv állam felbomlásával összefüggésben, mely nemzetek voltak ennek nyertesei, illetve vesztesei, másrészt felvázoljuk az államszerkezeti változások etnikai következményeit.

2. A felbomlás közvetlen előzményei: A német-jugoszláv viszony jellemzői 1939-1941

Az 1930-as évek közepétől kezdődően az ún. Südostraum (hitleri Németország ezt az elnevezést használta Délkelet-Európára – G.L.) megszervezése jegyében Németország arra törekedett, hogy a gazdasági – és egyre inkább politikai – szempontokból hozzáigazodó Magyarország és Bulgária után Romániát és Jugoszláviát is a maga oldalára vonja (ROMSICS I. 1996). Jugoszlávia miniszterelnöke, Stojadinović – aki 1935 májusától 1939 februárjáig töltötte be ezt a pozíciót –, ehhez alkalmas partnernek bizonyult (LAMPE J. R. 1996). Ezzel szemben az 1939 februárjában megalakult új jugoszláv kormány, a Cvetković-kormány, külpolitikájában nyugati, illetve szovjet orientációba kezdett. Ez azonban nem befolyásolta a német-jugoszláv gazdasági kapcsolatokat, ezért Németország továbbra is barátságos politikát folytatott Jugoszlávia irányába. Jól mutatja ezt, hogy Berlin nem támogatta, hanem kifejezetten elutasította a Jugoszlávia elleni magyar revíziós törekvéseket. Sőt, a német külpolitika magyar-jugoszláv megbékélést szorgalmazott a status quo alapján. A Teleki-kormány bár némileg más megfontolásból – elfogadta ezt a német irányvonalat, így Magyarország 1940. december 12-én “örökbarátsági szerződést” kötött Jugoszláviával (HERCZEGH G. 1999). A fentiek alapján egyetértünk Juhász Józseffel, aki szerint Jugoszlávia megtámadása 1941 tavaszán nem szerepelt Hitler tervei között (JUHÁSZ J. 1999). Úgy véljük Németország motívumai világosak voltak, nem akart káoszt a Balkánon, mert az megzavarta volna a német hadigazdaság számára fontos agrártermékek és nyersanyagok – gondoljunk a jugoszláv színesfémekre – importját.

A történelem azonban más irányt vett. A kibontakozó olasz-görög háború (RÉTI B. 2006; SÁVOLY M. 1984) miatt – 1940. október 28-án az olasz hadsereg Albánián keresztül megtámadta Görögországot – azonban Hitlernek szüksége volt Jugoszlávia politikai támogatására is. Ezért felszólította Jugoszláviát a háromhatalmi egyezményhez történő csatlakozásra.

1 Habilitált egyetemi docens, SZTE; címzetes egyetemi tanár KE

1941. március 25-én Bécsben Cvetković mint miniszterelnök – azzal a kikötéssel, hogy a csatlakozás alapján Jugoszláviára nem hárulhatnak katonai kötelezettségek –, csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. Még meg sem száradt a tinta az aláíráson, mikor 1941. március 27-re virradó éjjel a jugoszláv hadsereg angolbarát szárnya puccsot hajtott végre Belgrádban, és Pál herceget – a régenst –, valamint Cvetkovićot a miniszterelnököt száműzetésbe kényszerítették. A kiskorú Pétert királlyá nyilvánították, és Dušan Simović tábornokot nevezték ki miniszterelnökké (HOPTNER J. B. 1962). Hitler már a puccs után néhány órával utasította a Wehrmachtot, hogy foglalja el Jugoszláviát. A Jugoszlávia elleni hadjárat 1941. április 6-án kezdődött. A német hadsereg és szövetségesei (olaszok, magyarok és bolgárok) a jugoszláv államot két hét alatt megsemmisítették, április 12-én elesett Belgrád, és április 17-én kapitulált a jugoszláv hadsereg (ROTSCHILD J. 1996).

3. A felbomlás államszerkezeti következményei

A jugoszláv állam felbomlása már a hadiesemények alatt megindult. 1941. április 10-én az usztasa mozgalom egyik vezetője Slavko Kvaternik, egy német diplomata Edmund Veessenmayer (Hitler azért küldte a Balkánra, hogy elősegítse a horvát állam kikiáltását) kíséretében bement a zágrábi rádióba és az olasz emigrációban lévő Pavelić (ő volt az usztasa mozgalom első számú vezetője) nevében kikiáltotta a Független Horvát Államot (SOKCSEVITS D. 2011).

Másnap – április 11-én – a magyar hadsereg megtámadta Jugoszláviát (GOSZTONYI P. 1992), és néhány nap alatt elfoglalta az alábbi területeket: Muravidék, Muraköz, Bácska és a Drávaszög (a Bánság problematikáját lásd később). Itt kell felhívunk a figyelmet arra, hogy a magyar támadás kifejezetten a horvát függetlenség kikiáltása után történt. Ennek megértéséhez azt kell tudnunk, hogy Magyarország 1940 decemberében „örökbarátsági szerződést” kötött a jugoszláv állammal. Ezért, amikor a németek Magyarországot a jugoszláv hadjáratban történő részvételre szólították fel, április 3-án Teleki Pál miniszterelnök öngyilkossággal tiltakozott a lépés megtétele ellen. A végzetes gesztus ellenére a magyar politikusok engedtek Hitler kérésének. Viszont a magyar hadsereg csak április 11-én kezdte meg a támadást. Ezzel a dátumválasztással a magyar kormány azt kívánta reprezentálni, hogy Magyarország nem szegte meg az örökbarátsági szerződést, hiszen azzal, hogy a horvátok április 10-én kikiáltották függetlenségüket, az a jugoszláv állam, mellyel Magyarország szerződést kötött megszűnt létezni (JUHÁSZ J. 1999).

A bolgárok még a magyaroknál is később kapcsolódtak be a jugoszláv állam elleni hadműveletekbe. Április 15-én szakították meg a diplomáciai kapcsolatokat Belgráddal, majd a bolgár hadsereg április 19-én vonult be Szkopjéba.

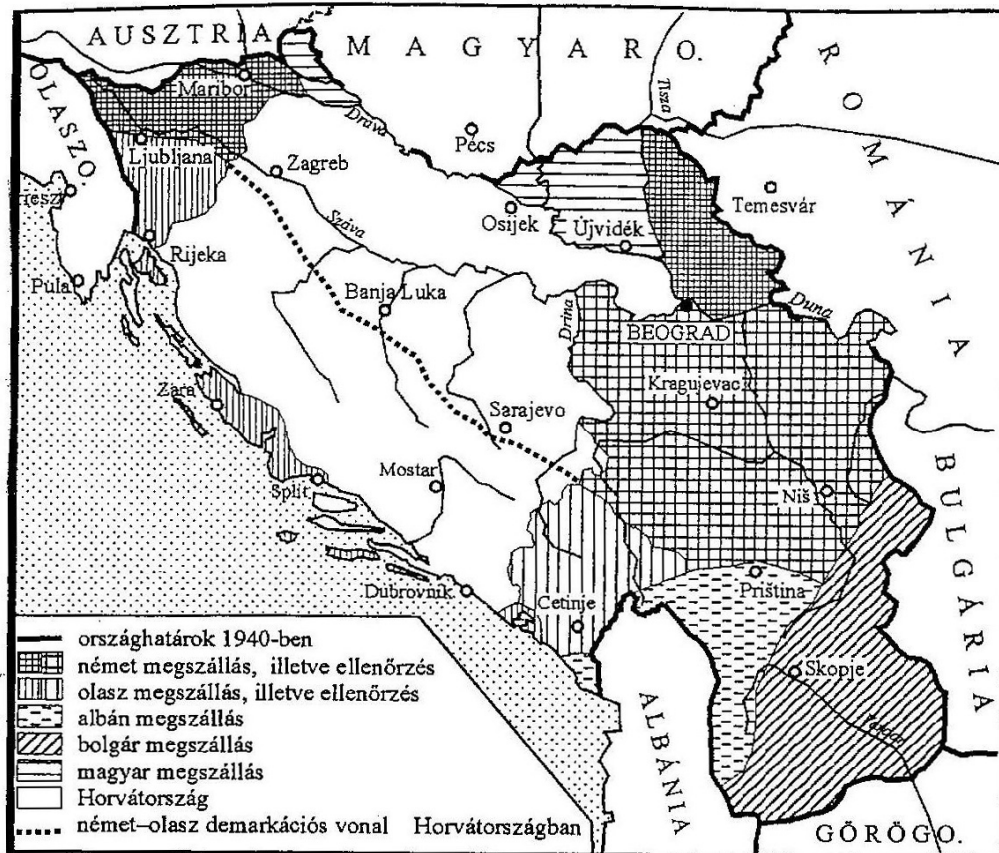
A hadműveletek során kialakult területi változásokat a Bécsben 1941. április 20-22-én megtartott német-olasz konferencia rögzítette. Ennek során Németország és Olaszország némi vita után Jugoszlávia területét felosztotta (lásd 1. térkép). A vita során minden esetben a német álláspont győzött az olasz felett (CORVAJA S. 2001). A bécsi konferencia eredményeképpen létrejövő államszerkezeti változásokat az alábbi három csoportba sorolhatjuk:

3.1. Az államszerkezeti változások első csoportja: Három bábállam felállítása:

- a) A német ellenőrzés alatt álló szerb bábállam.
Ezen állam területe 51 ezer km²-nyi volt (ez a korábbi Jugoszlávia területének 22,3%-a), ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a szerb állam területe visszaszorult az 1913 előtti etnikai törzsterületére. Az ország élére bábkormányt neveztek ki, ez volt Nedić tábornok kormánya (PAVLOWITCH K. S. 2002). Nedić tevékenysége arra korlátozódott, hogy a németek kiszolgálásával valahogy megőrizze a szerb államiságot, és átmentse azt az országot a háború utáni időkre (JELAVICH B. 2000)
- b) Az olasz felügyelet alatt álló Crna-Gora (Montenegro).
Az országban formailag visszaállították a királyságot, élére III. Viktor Emanuel olasz király feleségének egyik unokaöccsét jelölték ki. A jogi konstrukció szerint az ily módon újjászülető montenegrói királyság perszonálunióra lépett Olaszországgal. De valójában olasz megszállásról volt szó.
- c) A Független Horvát Állam (FHA)
Az állam területe 102 ezer km² volt, ez a korábbi Jugoszlávia területének 41,5%-a. Az FHA állam a 19. századi maximalista horvát nemzeti-nemzetállami igények jegyében, magában foglalta a Horvát Bánság területét, egész Bosznia-Hercegovinát és a Szerémséget. (LŐRINCZNÉ B. E. 2011) Ez azt jelenti, hogy területe nagyjából kétszer akkora volt, mint a mai Horvát Köztársaság, ugyanakkor a horvátok az ország összlakosságán belüli aránya 52 %-ra csökkent. Zágrábnak azonban az olasz igények kielégítése jegyében Dalmácia északi részéről le kellett mondania, s olasz irányítás alá helyezték a Zárától délre fekvő közép-dalmáciai partvidéket Šibenikkel, valamint néhány Spalatóval és Raguzával szembeni dél-dalmáciai szigetet. (LŐRINCZNÉ B. E. 2009).

Itt jegyezzük meg, hogy a Független Horvát Állam csak nevében volt független. Elvileg ugyanaz volt a státusza, mint a tengelyhatalmak szövetségi rendszerébe tartozó más államoknak (Magyarország, Románia, Bulgária), azonban a valóságban a horvát kormány sokkal kevesebb döntési jogkörrel rendelkezett, mint az előbb említett három ország vezetése. Ráadásul mind a németek, mind az olaszok számos esetben beavatkoztak a zágrábi kormányzat belügyeibe (SOKCSEVITS D. 2011).

Az olasz befolyást talán a legjobban az mutatja, hogy jogilag az FHA monarchia lett, melynek királyává II. Tomislav néven az olasz uralkodóház, a Savoyai-dinasztia egyik tagját, Aimone spoletoi herceget „választották.” Itt jegyezzük meg, hogy a németek ezzel szemben az FHA tényleges vezetőjének Pavelićet ismerték el. Ennek következtében II. Tomislav sohasem lépett Horvátország földjére.

1. térkép: Jugoszlávia felosztása 1941

Forrás: Romsics I. 1998. p. 248.

3.2. Az államszerkezeti változások második csoportja: közvetlen német és olasz megszállás

- A szlovén területeket Németország és Olaszország hozzávetőleg 2/3-1/3 arányban kettéosztotta és annektálta. Németország foglalta el Észak-Szlovéniát, míg Olaszország Dél-Szlovéniát.
- Dalmácia északi részét és a Kotori öböl környékét Olaszország annektálta. Ennek következtében a már az első világháború után megszerzett Zára (Zadar) mellett Šibenik, Trogir, Split (pedig itt abszolút horvát többség volt), Sušak mint kikötővárosok, és az összes nagyobb sziget (Brač és Hvar kivételével) a fasiszta olasz állam részévé vált.
- Az albán többségű nyugat-macedóniai területekkel, és kisebb montenegrói területekkel kiegészített Koszovót az albán államhoz csatolták, így született meg az ún. Nagy-Albánia. 1938-ban Albánia területe 28 000 km², míg lakosainak száma 1 064 000 fő volt. Az 1941. évi gyarapodás 14 9000 km² és 761 000 lakos volt (RÉTI GY. 2000). Itt jegyezzük meg, hogy az albán állam 1939 óta már olasz uralom alatt állt és ezen a helyzeten az 1941. évi területgyarapodás se változtatott. Ezen túl 1943. szeptember 8-a – Olaszország kapitulációja – után a stratégiai fontos pontokat megszálló németek formálisan elismerték a korábban olaszok által uralt Nagy-Albánia függetlenségét (KITANICS M. 2010).

3.3. Az államszerkezeti változások harmadik csoportja: A kisebb szövetségesek igényeinek kielégítése

a) Bulgária megkapta Macedónia nagyobbik részét (Vardar-Macedónia) és azon kelet-szerbiai területeket (Caribrod, Bosiljgrad és környéke), melyeket 1919-ben csatolt el tőle az éppen megszülető délszláv állam. Itt jegyezzük meg, hogy Görögország lerohanása után Bulgária a görög állam területéből is részesült (Trákia elcsatolása).

b) Magyarország visszakapta a Muravidéket, a Muraközt, a Drávaszöveget és a Vajdaság egy részét (Bácska). Ha a konkrét számokat nézzük, 11 475 km²-t mintegy 1,1 millió lakossal csatoltak vissza. Ez az 1920-ban Magyarországtól a délszláv államhoz csatolt területek 55%-a volt. Viszont Vajdaság másik részére, azaz a Bánságra Magyarország mellett Románia is igényt tartott. Az arra vonatkozó döntést, hogy a két igénylő közül ki kapja meg a területet, Bécsben elhalasztották. Így a Bánság papíron a szerb bábállam része maradt, de gyakorlatilag német katonai közigazgatás alá került. Valójában a helyi német kisebbség irányította a területet.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a bécsi német-olasz konferencia által szentesített államszerkezeti változások egy része (a változások első és második csoportja) a német és az olasz hódító igények kielégítését szolgálta. Németország és Olaszország a teljes Balkánt a befolyása alá vonta (ez a mondat Görögország lerohanása utáni helyzetben válik teljes mértékben igazzá – G.L.). A két nagyhatalom egyrészt jelentős területeket közvetlenül csatolt magához, másrészt a „független államok” is szorosan kötődtek hozzájuk.

Az államszerkezeti változások érdekes alelete Nagy-Albánia létrehozása. Hiszen az igaz, hogy az albán állam területét jelentősen megnövelték, sőt gyakorlatilag egy államban egyesítették a térség összes albánok által lakott területét, de a megnövekedett Nagy-Albánia olasz függésben maradt.

Viszont az államszerkezeti változások másik része (a változások harmadik csoportja) a nemzeti ambíciók kielégítését szolgálta. Az ezen csoportba sorolt változások legnagyobb nyertese Bulgária volt. A bolgár állam megkapta az összes olyan területet, amelyre a bolgár nacionalizmus igényt tartott. A teljes bolgár siker megértéséhez azt is rögzítenünk kell, hogy Bulgária nemcsak Jugoszláviából, hanem a németek által szintén lerohant Görögországból is kapott területeket (Trákia odacsatolása), sőt ezt megelőzően 1940 nyarán Románia „önként” átadta Dobrudzsát (7 700 km² 370 000 lakossal). Bulgária csaknem megkétszerezte területét és ezzel a Balkán legerősebb országává vált (PALOTÁS E. 2003).

Magyarország is a győztesek csoportjába került, hiszen az 1920-ban elcsatolt területek nagy része visszatért az anyaországhoz, de a Bánság-kérdés rendezésének elhalasztása miatt nem tudta a Jugoszláviával szembeni maximális programját megvalósítani.

Arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy a délszláv állam szétbontása számos esetben az államon belül korábban meglévő törésvonalak (GULYÁS L. 2005) – úgymint horvát-szerb, szerb-bolgár, etc. – mentén történt meg. Talán ebből is fakad az a tény, hogy az államszerkezeti változások legnagyobb vesztesei a szerbek lettek.

4. A felbomlás etnikai következményei

Az előző fejezetben felvázolt államszerkezet átrendeződését nagyarányú etnikai átrendeződés kísérte (SCHECHTMAN J. B. 1946). Ezt az igen szerteágazó folyamatot 5 kristályosodási pont köré rendezhetjük, úgymint:

1. A szerbek visszatérése Szerbiába
2. A Független Horvát Állam törekvései
3. A bolgár állam törekvései
4. Az olasz állam törekvései
5. Hitler törekvései a közép-európai német kisebbség további sorsával kapcsolatban
6. A magyar állam törekvései

Itt jelezzük, hogy a fenti hat folyamatból a hatodikat jelen tanulmány keretei között nem tárgyaljuk, de egy éppen készülő másik tanulmányunkban („Állam- és nemzetépítés a visszatért Délvidéken 1941-1944”) erre a kérdésre részletesen kitérünk.

4.1. A szerbek visszatérése Szerbiába

Az egyik legfontosabb etnikai folyamat a szerbek visszatérése volt Szerbiába. Ennek megértéséhez azt kell tudnunk, hogy az 1918-ban megszülető délszláv állam valójában egy olyan állam, ahol a szerb dominancia érvényesült (GULYÁS L. 2005). A szerb elit mind a politikában, mind a gazdaságban képtelennek bizonyult arra, hogy a szerb nemzeti érdek helyett a jugoszláv állam koncepciójában gondolkodjon és cselekedjen. A nagyszerb politika jegyében a szerb politikai elitnek sikerült az államot centralizálnia és a szerb nemzeti érdekek szolgálatába állítania. Ennek egyik eszköze volt az 1920-as években lebonyolított földreform, melynek során a Belgrád által legveszélyesebbnek, politikailag leglabilisabbnak tekintett területekre – úgymint Koszovó, Macedónia, Baranya, Bácska és Bánát – szerb telepéseket telepített be (GULYÁS L. 2007). Ugyancsak ezen telepítési politika jegyében szerb közalkalmazottak, katonák, kereskedők és iparosok települtek be a szerb államhoz csatolt városokba. Azaz mind vidéken, mind a városokban folyt egy erőteljes „elszerbesítési” politika, melynek célja egyértelműen a kisebbségek homogén települési tömbjének a megbontása, fellazítása volt (HARDI T.-HAJDÚ Z.-MEZEI I. 2009).

A két világháború között a délszláv államban széttelepülő/széttelepített szerbek az 1941-es év államszerkezeti változásai után „visszatértek” Szerbiába. Bár a visszatérés szót használtuk, a történeti hűség kedvéért hozzá kell tennünk, hogy ez valójában egy kierőszakolt folyamat volt, a területek új/régi urai (pl. magyarok, bolgárok) rákényszerítették a szerbeket a visszatérésre. Nézzünk egy konkrét példát: A Vajdaságba 1941. április 11-én bevonuló magyar csapatok azt a parancsot kapták, hogy minden bevándorlót és telepest ki kell utasítani a területről, tehát mindazokat, akik 1918. október 31. után települtek le a Délvidéken (SZONDI I. 2007).

Ha a konkrét számokat nézzük, Horvátországból 119 000, Macedóniából 27 000, Vajdaságból 21 000, Szlovéniából 6 000 szerb költözött a szerb bábállam területére (KOC SIS K. 1993). Itt jegyezzük meg, hogy Sokcsevits Dénes összesen 180-200 000 főre becsüli a Horvátországból Szerbiába kitelepített/elmenekült szerbek számát (SOKCSEVITS D. 2011).

4.2. A Független Horvát Állam törekvései

A Független Horvát Állam etnikailag rendkívül vegyes képet mutatott, hiszen 5,7 milliós lakossága az alábbi megoszlást mutatta:

Lakosság	Horvát	Szerb	Olasz	Német	Magyar	Egyéb
5,7 millió fő=100%	68,1%	17,4%	6,1%	2,9%	2,46%	3,1%

1. táblázat: A Független Horvát Állam etnikai megoszlása

Forrás: A szerző saját szerkesztése Kocsis K. (1993) adatai alapján

A táblázathoz kiegészítésként annyit kell hozzáfűznünk, hogy az 1921. évi népszámlálás adatai alapján szerkesztettük, mivel az 1941. évi népszámlálás elmaradt. Sokcsevits Dénes az 1931. évi népszámlálás adatai alapján az FHA 1941. évi lakosságát 6,5 millió főre becsülte, melyből 3,4 millió fő volt katolikus horvát (a korabeli statisztikák ehhez még hozzáadnak 600-800 ezer muzulmán horvátot), míg a szerbek száma 1,9 millió fő körül mozoghatott (SOKCSEVITS D. 2011).

Mint a táblázatból és az ahhoz fűzött kiegészítésekből is látható az FHA keretei között nagyszámú nemzeti kisebbség élt, különösen magas volt a szerbek aránya. Mivel FHA politikai elitje a bosszú jegyében vissza akarta adni szerbeknek az összes a királyi jugoszláv államban elszenvedett sérelmet, nagyon kemény szerbellenes politikába kezdett.

Pavelić – aki egyszerre volt állam- és kormányfő, ráadásul a külügyminiszteri posztot is magának tartotta meg – utasítására az új államot közigazgatásilag 22 kerületre osztották. Ennek során etnikai szempontú manipulációkra került sor. A történelmi „nagy megyék” határait úgy jelölték ki, hogy a szerbek által lakott területeket – ahol csak lehetett – horvát és muzulmán (őket eliszlámosodott horvátnak tekintették) népességű területekkel vonták össze. Itt jegyezzük meg,

hogy a két világháború között a szerbek ugyanezt a módszert alkalmazták 1928-ban a bánóságok felállítása során (GULYÁS L. 2005; GULYÁS L. 2008/a).

Az usztasa állam széleskörű szerbellenes intézkedéseket hozott, a fontosabbak az alábbiak voltak (SOKCSEVITS D. 2011).

1. A közhivatalokban elbocsátották a szerb hivatalnokokat.
2. A jobb módú szerb polgári családokat kitelepítették Zágráb előkelőbb északi negyedeiből.
3. Egyes vidékeken a helyi horvát hatóságok elrendelték a szerbek számára a kék szalag viselését.
4. Betiltották a Szerb Pravoszláv Egyházat, ezzel felekezetváltásra akarták a szerbeket kényszeríteni.
5. Megtiltották a cirill betűs írást és a szerb nemzeti jelképek használatát
6. A politikailag megbízhatatlan szerbeket (és az állam egyéb ellenségeit) koncentrációs táborba zárták.

Itt kell arra is felhívni a figyelmet, hogy a koncentrációs táborok – Jasenovac, Nova Gradiška, Sremska Mitrovica, Zemun (Zimony), Mostar – gyakorlatilag megsemmisítő táborokként funkcionáltak. Gyakran táborok sem kellettek a szerbek elpusztításához. Mostar és környékének szerb lakosságát – nőket és gyerekeket is – az egyik helyi usztasa parancsnok utasítására vonatra rakták, kivitték a hegyek közé és ott a szakadékokba dobták őket.

Arról, hogy hány szerb pusztult el a táborokban, illetve a fentebb bemutatott körülmények között, még napjainkban is élénk vita folyik a szerb és a horvát történetírás között. A legkisebb becslés 60 000, míg a legnagyobb – reálisnak tűnő becslés – 217 000 polgári áldozatról szól (SOKCSEVITS D. 1994; SOKCSEVITS D. 2011).

A hitleri Németországgal történő megegyezés értelmében az FHA befogadta azokat a szlovéneket, akiket Hitler a germanizálás jegyében kitelepített a német megszállás alatt álló Észak-Szlovéniából. De Pavelić cserébe azt kérte, hogy a horvátországi szerbek egy részét áttelepíthesse a szerb bábállam területére. Adataink szerint az usztasa hatóságok hivatalosan 130 000 szerbet telepítettek át Szerbiába, illetve további 50-60 000 nagyszámú szerb „önként” menekült el. Így összesen 180-200 000 horvátországi szerb került át a szerb állam területére (SOKCSEVITS D. 2011). Ezzel párhuzamosan 70 000 horvát települt át a szerb bábállamból az FHA területére (KOC SIS K. 1993).

Összefoglalva az usztasa állam szerbellenes politikájának lényegét: az FHA állam a szerbeket számos intézkedéssel diszkriminálta, megpróbálta őket elűzni, továbbá nagy létszámú szerb fizikai megsemmisítésére is sor került. Mindezek az intézkedések a horvát-szerb viszony végzetes kiéleződéséhez vezettek.

4.3. A bolgár állam törekvései

Mint azt tanulmányunk előző fejezetében láthattuk, Bulgária volt az 1940-41. évi események legnagyobb nyertese. A Bulgáriához csatolt területeken Szófia a homogenizálás különféle módszereit alkalmazta. Három eltérő módszert rögzíthetünk:

1. Dobrudzsában a lakosságcsere eszközéhez folyamodtak. Romániával egy kétoldalú egyezményt kötöttek a lakosság kicseréléséről. Ennek végrehajtása során a dél-dobrudzsai románok (körülbelül 100 000 fő) és az észak-dobrudzsai bolgárok (körülbelül 60 000 fő) 1940 őszén ténylegesen is helyett cseréltek. Ezzel gyakorlatilag a dobudzsai probléma megoldódott (ROMSICS I. 1998)
2. A Görögországtól elcsatolt Égei-Macedónia és Nyugat-Trákia esetében két eszközt alkalmaztak. Egyrészt megpróbálták elűzni a görögöket. Görög adatok szerint 200 000, míg bolgár adatok szerint „csak” 70 000 görögöt kényszerítettek lakóhelye elhagyására. Másrészt a terület etnikai képének megváltoztatása érdekében bolgárokat telepítettek be az elűzött lakosság helyére. 1941-42 folyamán 122 000 bolgár telepes érkezett ezekre a területekre.
3. A jugoszláv államtól elcsatolt Vardar-Macedóniában viszont kulturális homogenizációba kezdtek. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a bolgár állam a macedónokat bolgárnak tekintette, ennek megfelelően a kulturális homogenizációt tartották alkalmas eszköznek a terület Bulgáriába történő integrálására. A kulturális homogenizáció jegyében az alábbi intézkedések történtek: a helyi egyházat betagolták a bolgár Szent Szinódusba, 800 általános iskolát alapítottak, színházakat, könyvtárat nyitottak, sőt még egyetemet is alapítottak (JELAVICH B. 2000).

Mint látható a bolgárok többféle eszközt alkalmaztak a megnagyobbodott államuk etnikai homogenizálása érdekében. De valójában egyik eszköz sem hozta meg a várt eredményt. Nemcsak a görögök keltek fel a bolgár állam ellen (lásd: trákiai felkelés 1941 szeptemberében), hanem még a macedónok is szembeszálltak a bolgárosítási folyamattal.

4.4. Az olasz állam törekvései

Mussolini „birodalmi külpolitikát” folytatott, Olaszországból valamiféle „modern Római Birodalmat” szeretett volna alkotni. Ezen törekvés fontos eleme volt a „Mare Nostrum” (a Mi Tengerünk) jelszava, melynek jegyében arra törekedett, hogy a jugoszláv állam szétzúzása után megszerzett balkáni területeket hosszabb távon a kiépülő Új Olasz Birodalom szerves részévé tegye (KIS A. 1989; ORMOS M. 1987). Az etnikai viszonyok megváltoztatása érdekében a megszálló olasz hadsereg az általa megszállt jugoszláv területekről 57 000 szerbet deportált Olaszországba (KOCSIS K. 1993). Különösen erőteljes olaszosítási hullám bontakozott ki Dél-

Szlovéniában. Lampe adatai szerint az olasz hadsereg 1941 nyarán 9 000 szlovént végzett ki, míg 35 ezer szlovént koncentrációs táborba hurcolt (LAMPE J. R. 1996).

Mivel a németek az uralmuk alá került Észak-Szlovéniában szintén az etnikai viszonyok erőszakos megváltoztatása kezdtek, a szlovénok ott is hazájuk elhagyására kényszerültek. Kocsis adatai szerint a szlovénok által lakott területekről (ez alatt értendő a németek által megszállt Észak-Szlovénia, illetve az olaszok által megszállt Dél-Szlovénia) 57 ezer szlovén menekült el a Független Horvát Állam és Szerbia területére.

Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy az erőszakos olaszosításnak és germanizálásnak kiszolgáltatott szlovén területeken nagyon komoly fegyveres ellenállás bontakozott ki.

4.5. Hitler törekvései a közép-európai német kisebbség további sorsával kapcsolatban

Hitler külpolitikájában fontos szerepet játszott a Köztes-Európában élő német kisebbség. Hitler és a német külpolitika irányítói tudatosan az „ötödik hadoszlop” szerepét szánták ennek a német kisebbségnek; hírszerzésre, a náci ideológia népszerűsítésére éppúgy felhasználták, mint politikai nyomásgyakorlásra (SPANNENBERGER N. 2005; PRITZ P. 1999). A csehszlovák állam szudétanémetek általi szétverése volt a példája ezen náci politikának (GULYÁS L. 2008/b).

Tilkovszky Loránt mutat rá arra, hogy 1941 nyarán Hitler komolyan foglalkozott a Délkelet-Európában (ez alatt Hitler szótárában Magyarország, Románia, Jugoszlávia és Bulgária értendő – G.L.) élő német kisebbség további sorsával (TILKOVSKY L. 1978). Hitler elé kétféle forgatókönyvet tettek le tanácsadói:

1. Meyer-Hetling professzor terve: A bekebelezett lengyel területek gyors elnémetesítéséhez szükséges telepestömegeket a délkelet-európai németek áttelepítésével kell biztosítani.
2. Dr. Wilhelm Stuckart belügyi államtitkár terve: A délkelet-európai németeket a Duna vonala mentén kell tömöríteni. Itt jegyezzük meg, hogy ennek a Stuckart-féle forgatókönyvnek a továbbgondolásaként merült fel a Prinz Eugén Gau, azaz egy délvidéki német kis ütközőállam létrehozásának a terve (Rónai A. 1989.)

Hitler 1941 nyarán úgy döntött, hogy a két forgatókönyv közötti választást a háború befejezéséig – amit persze nem gondolt túlságosan távolinak – elhalasztja. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy inkább a Meyer-Hetling forgatókönyv nyerte el tetszését. Ezt annak alapján jelenthetjük ki, hogy Hitler parancsára 1942 folyamán a volt jugoszláviai németek közül 21 000 főt Lengyelországba, illetve az olasz uralom alatt álló Dél-Szlovéniából 15 000 főt Észak-Szlovéniába és Karintiába telepített át (KOC SIS K. 1993).

Azt, hogy Hitler nem döntötte el, hogy mit is kezdjen az egykori jugoszláv állam területén élő német kisebbséggel jól mutatja, hogy az 1941-es év folyamán a Pavelič-csel kötött megállapodás értelmében Észak-Szlovéniából 80 000 szlovént az FHA területére telepítettek át (SOKCSEVITS D. 2011). Ez a lépés egyértelműen Észak-Szlovénia germanizációját szolgálta. Azt is

meg kell jegyeznünk, hogy a jelentős nagyságrendű bácskai és bánási német kisebbség (továbbá a magyarországi és erdélyi német kisebbség) mindaddig, míg a front 1944-ben el nem érte, a helyén maradt.

Konklúziók

Az első jugoszláv állam Németország és szövetségesei által 1941 tavaszán történő szétzúzása nem csupán szimplán egy állam megszűnése volt. A jugoszláv állam felbomlása komoly államszerkezeti változásokat (határok újrarajzolása, bábállamok felállítása), továbbá nagyarányú népességmozgásokat (ki- és betelepítések, kényszermigráció) és az ezzel szorosan együtt járó népességpusztítást eredményezett. Bízunk abban, hogy mindezen változásokról és folyamatokról sikerült jelen tanulmánnyal áttekintő képet adnunk.

Felhasznált irodalom

- CORVAJA, S. (2001): Hitler és Mussolini. A titkos találkozók. Alexandra Kiadó. Pécs.
- GOSZTONYI P. (1992): A Magyar Honvédség a második világháborúban. Európa Kiadó. Budapest.
- GULYÁS L. (2005): Két régió Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák-Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest.
- GULYÁS L. (2007): Vajdaság: Történeti áttekintés. In: Nagy Imre (szerk): Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs-Budapest. 2007. pp. 76-149.
- GULYÁS L. (2008/a): Két történeti régió fejlődésének hosszú távú tendenciái. In: Buday-Sántha Attila (szerk): A Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs 2007. pp. 217-233.
- GULYÁS L. (2008/b): Edvard Benes. Közép-Európa koncepciók és a valóság. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő-Gödöllő.
- GULYÁS L. (2011): A Délvidék, mint német kisállam? Egy meg nem valósult forgatókönyv a Prinz Eugén Gau. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék. Nagymagyarország könyvek. 4. Budapest. pp. 122-130.
- HARDI T.-HAJDÚ Z.-MEZEI I. (2009): Határok és városok a Kárpát-medencében. MTA RKK Győr-Pécs.
- HERCZEG G. (1999): A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Magyar Szemle Könyvek. Budapest.
- HOPTNER, J. B. (1962) Yugoslavia in crisis 1934-1941. Columbia University Press. New York.
- JELAVICH, B. (2000): A Balkán története II. kötet. 20. század. Osiris Kiadó. Budapest.
- JUHÁSZ J. (1999): Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula Kiadó. Budapest.
- KITANICS M. (2010): Az albán történelem mérföldkövei – a kezdetektől a bipoláris világ széthullásáig. Balkán Füzetek 9. PTE TTK FI KMBTK. Pécs.
- KOCSIS K. (1993): Egy felrobbant etnikai mozaik esete. Teleki László Alapítvány. Budapest.
- KIS A. (1989): A Duce. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest.
- LAMPE, J. R. (1996): Yugoslavia as a history. Cambridge University Press. Cambridge
- LŐRINCZNÉ B. E. (2009): A regionalitás kérdőjelei Jugoszláviában. In.: Politika – egyház – mindennapok. Heraldika Kiadó, Budapest, 2009. pp. 299-321.
- LŐRINCZNÉ B. E. (2011): Külső és belső határok a Nyugat-Balkán regionális térfelosztásában. In.: Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. IV. évf. 3-4. sz. 2011/3-4. No. 14-15. pp. 262-276.
- ORMOS M. (1987): Mussolini. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
- PALOTÁS E. (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Osiris Kiadó. Budapest.
- PAP, N. (2010): Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában. Publikon Kiadó. Pécs.
- PAVLOWITCH, K. S. (2002): Serbia. The History behind the Name. Hurst and Company. London
- PRITZ P. (1999): Pax Germanica. Német elképzelések Európa háború utáni jövőjéről. Osiris Kiadó. Budapest.
- RÉTI B. (2006): A brit haditengerészet és a Mediterráneum a korabeli magyar források tükrében (1935-1939). Gondolat Kiadó. Budapest.
- RÉTI GY. (2000): Albánia sorsfordulói. Aula Kiadó. Budapest.

- ROMSICS I. (1996): Magyarország helye a német Délkelet-Európa politikában. In. mű Helyünk és sorsunk a Dunamedencében. Osiris Kiadó.
- RÓNAI A. (1989): Térképezett történelem. Magvető Kiadó. Budapest.
- ROTSCHILD, J. (1996): Jugoszlávia története a két világháború között. Studium Füzetek 4. Szeged.
- SÁVOLY M. (1984): Athéni menetelés. Olaszország háborúja Görögország ellen 1940-1941. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
- SCHECHTMAN, J. B. (1946): European population transfer 1939-1945. Oxford University Press. New York.
- SOKCSEVITS D. et. al. (1994): Déli szomszédaink története. Bereményi Könyvkiadó. Budapest.
- SOKCSEVITS D. (2011): Horvátország a 7. századtól napjainkig. Mundus Novus. Budapest.
- SPANNENBERGER N. (2005): A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között. Lucidius Kiadó. Budapest.
- SZONDI I. (2007): Nemzetiségi demográfiai viszonyok a déli szláv országokban. Pólay Elemér Alapítvány. Szeged.
- TILKOVSKY L. (1978): Ez volt a Volksbund. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.